

Guba ki!

Ezt szokták tréfásan kiáltani a kártyások, mikor egy kis blattozásra leülnek a kártyaasztalhoz, s ezen ők azt értik, hogy készítse ki mindenki a pénzét!¹ Ők nyilván a jassz-nyelvből vették át ezt a 'pénz' jelentésű *guba* szót² és ez aztán tőlük lassanként szélesebb körben is elterjedt. Ma rendes életű városi polgárok is használják, de mindig csak tréfásan, a falusi nyelvben is hallható a *guba* szó pénz jelentésben, de használói tudják, hogy ily értelemben városi szó.

Bárcezi Géza (MNy. 28: 91) szerint e szavunk a 'fizetni, készpénzül kirakni, megajánlani' jelentésű *guberál* ige származéka volna (ez nézetem szerint a hazai német *guberieren*-nek olyan alakban való átvétele mintha latin jövevény lenne, a német *guberieren* pedig talán < olasz *cooperare*), de igéből való ilyen névszóképzésnek tudtommal egyetlen más példája sincsen. A *guberál*-ból való elvonás a 'készpénzből kirakott pénz, megajánlás' jelentésű kártyásnyelvbeli *gubera* főnév, (Nyr 43: 267), de ebből sem lehet tőig való lecsontítás után -a végződésű főnév s ezért ezt a Bárcezi-féle magyarázatot elfogadhatatlannak tartom.

1926-ban Debrecenben jártomban *gubalevest* ettem. Apró kerek tészták uszkálták benne, melyeknek *gubatészta* a nevük. Később azt tapasztaltam, hogy Tunyogon is ismerik a *gubalevest* és hogy Békéscsabán *mákosgubát* is esznek, a MTsz-ből pedig láttam, hogy ezen apró kerek lepénykéket *mákos guba*, *túrós guba* néven ismerik és mindenütt fogyasztják az Alföldön (MTsz. 2. *guba* 4. jel.). Véleményem szerint a 'pénz' jelentésű *guba* azonos ezzel a 'kerek tészta' jelentésű N. *guba* szóval. Eredetileg tehát csak 'érepénz, aprópénz' volt a jelentése (másféle pénze úgy sem igen van az egyszerű embernek) és az 'érepénz' (ebből utóbb általában 'pénz') jelölésére azért vitték át eleinte bizonyára csak tréfásan az eredetileg 'kerek tészta' jelentésű *guba* szót, mert alakjára nézve hasonlít az utóbbihoz. Támogatja e feltevésem a francia *galette* szó, mely elsősorban szintén 'kerek lepénytészta' jelentésű, de argóban 'pénz' jelentésben is használatos.

De mi ennek a 'kerek tészta' jelentésű N. *guba* szónak az eredete?

¹ Zolnay Vilmos: A kártya tört. 328.

² V. ö. Szirmai István: A magy. tolvajnyelv szótára 26.

Az én nézetem szerint nem 'kerek tészta', hanem 'golyó' az eredeti jelentése, melyből aztán hasonlóság folytán egyfelől 'gömbölyű növényi termés' pl. 'tölgyfagubacs' v. 'gyümölcsök' (MTsz.), másfelől 'kerek tészta' → 'aprópénz' → 'pénz' jelentése fejlődött. Maga ez a *guba* szó 'tölgyfagubacs, gyümölcsök' jelentésű *gubó* rokonával együtt az EtSz. helyeseltető feltevése szerint a *bog* főnév származéka. De igen valószínűnek tartom, hogy a 'gyapjából készült, talpig érő, bő, gallér v. hájtóka nélküli fürtös fölsőruha' jelentésű (a MTsz.-ban l-nek jelzett) *guba* szó is etimológiailag azonos ezzel az eredetileg 'golyó' jelentésű *guba* szóval. (Úgy látszik az EtSz. szerkesztői nem tartották e két *guba* szót azonosnak, mert a 'fürtös fölsőruha' jelentésű *gubá*-t meg sem említik a *bog* cikkben.) Ugyanis a *bog* < R. *bug* főnév *guba*, *gubó* és más kicsinyítő képzős származékainak *gubacs* > *gubancs*, **gubac* (v. ö. N. *gubacol* 'rendetlenül összegöngyöl' MTsz.) > *gubanc* 'gesztenye, külső szőrös tokja' a jelentése és a fenti szavakból származó *gubás*, *gubós*, *gubancos* szók jelentése 'fésületlen hajú, kócos, boglyas borzas' (MTsz.). Az embert pedig a szőrös *guba* éppúgy körülövezi és beborítja, mint a növény magját beborítja a szőrös, szűrös tok; ezen szemlélet indíthatta meg a *guba* 'golyó' → szőrös magház → szőrös fölső ruhadarab' jelentésfejlődést. Jelentésfejlődési párhuzamként l. 1. *bundsi* 'boglyas, borzas, bozontos hajú' 2. *bundsi* 'fölső ruha' (MTsz.). A régi nyelvben minden szőrös ruhát *gubá*-nak mondtak, és a gesztenye éppúgy *gubás* 'szőrös' volt, mint a medve, a kecske, az oroszán szőre vagy a bársony. (NySz.).

Mivel a *guba* szónak *buga* alakváltozata is van (MTsz. és Csűry: Szamosháti Szótár), aligha lehetne benne kételkedni, hogy a R. *bug* > *bog* szó származéka. Az EtSz. szerkesztői, nézetem szerint helyesen, a *bogács* > *bogáncs* és *boglya* (innen *boglyas*, *bagjas* stb.) szavakat is idekapcsolják, de azt hiszem, hogy idetartozik még *buksi* szavunk is, melynek jelentései '1. boglyas fej, 2. boglyas, 3. boglyas fejű' (Csűry i. m.), sőt talán *g* > *k* hangváltozással³ a N. *bukó* 'csomó széna, lóhere, petrence' (MTsz., Csűry i. m.) főnév is, és ebből járulékos *ŋ* hang beékelődésével (mint pl. az *eséknédik*, *kunkorodik*, *bárlang*, *csüng*, *melenget*, *pillangó*, *tengelic*, *cafrang*-féle esetekben) a *bunkó* főnév, melynek jelentései '1. gömbölyű botfej, 2. virág, len magtokja, 3. hernyó gubója'.

³ V. ö. *Budrig* ~ *Budrik* 'Bodrog', *bukur* ~ *bugur* 'Strauch' *boglár* ~ *boklár*.

Nemcsak széna v. lóhere csomóját jelentő *bukó* szavunk származhatik ezen *buk-* tőből, hanem *r* képzővel *bokor* szavunk is, melynek feltételezendő alapjelentése ezek szerint '*ágak csomója' volna. A régi nyelvben meg is volt a 'fasciculum, Bund, Strauß' jelentése, sőt a nép nyelvéből a *bug* / *buk-* tő első jelentése 'növények bozontos feje' is kimutatható: N. *bukor* 'sűrű nád-üstök', megvan a 'csomó' jelentése is, mert köthetünk *bogra* is és *bokorra* is. *Bukur* ~ *bugur* > *bokur* > *bokor* szavunkat Munkácsi Bernát származtatta a *bog* főnévből (NyK XVII: 88), azonban származtatását az EtSz. nem fogadja el. A fenti hang- és jelentéstani magyarázat alapján azonban Munkácsi származtatását el kell fogadnunk, de nem hiszem, hogy *bog* szavunk iráni eredetű volna (Munkácsi ÁKE. 169), elfogadom a szó finnugor származtatását (Budenz: MUGSz 458. o.), ámbar meg kell fontolnunk: finnugor szavunk nem eredhet-e valamelyik árja nyelvből. Erdődi József.

Nagykőrösi tájszótár

V.

Dáborog. — Duhajkodik, értelmetlenül ordít. „Egész éccaka a kocsmába ivott, oszt még débe is magába *dáborgott*“.

Dadara. — Gyors beszédű, hadaró, akinek a szavát nem érteni. „Olyan *dadarán* beszélt, hogy egy szavát sé értöttem“.

Dahó. — Elmaradott tanyai „*dahó paraszt*“.

Dajna. — Becsmérlő kifejezés, nagy növésű, erkölestelen ségre hajló, haszontalan leányszemélyekre. „Három akkora *dajna* lánya van, hogy mindönnek ragyogni kék a tisztaságtú, mégis majd mögösi a piszok“.

Daku. — Idomtalan szörmével illetve bürgeszörrel bélelt nagy kabát. Olyan ruhára alkalmazzák, amely formátlan, nem ünneplő ruha, még új korában sem volt ünneplőnek használható. Eredetileg az olyan télikabátot hívtak *dakunak* nálunk, mely ködmön-szerű volt. Ma már minden dísztelenebb szörmébélésű télikabátot *dakunak* hívnak. Sohsem hosszú kabátról van szó, csak paraszti rövid kabátról.

Darvadozik. — Erőltetetten mulatozik. Amikor valaki kedve ellenére dalolni próbál, amikor egy társaságban erőszakolják a mulatást, öten hatféleképen dalolnak. „Nem eméködött a hangulat, de azé hajnalig *édarvadoztunk*“.